

СТЕПІВ УКРАЇНИ X – XIII ст. Крим у складі Візантійської імперії.

Візантійської імперії.

Хозарський каганат

↑ Саркел. Сучасна реконструкція

Першою кочовою державою доби середньовіччя, що включала терени сучасної України, був Хозарський каганат (середина VII-X ст.). Літопис свідчить, що слов'янські племена полян, сіверян і деревлян сплачували данину хозарам.

На основних торговельних шляхах, що проходили через підконтрольні землі, хозари закладали укріплені зимовища. Поступово довкола них почали виникати поселення міського типу. Із зимовища-фортеці кагана

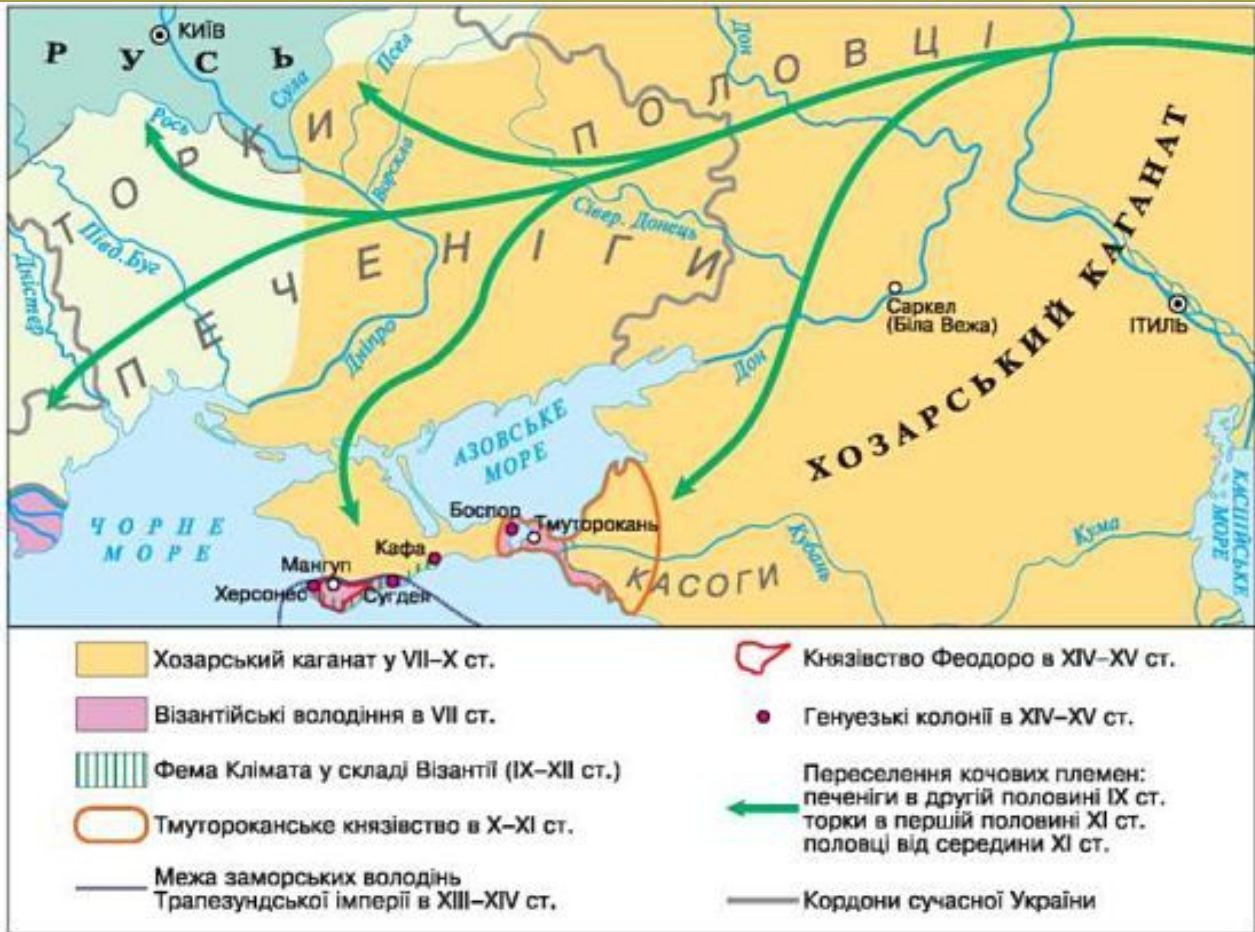
Каганат багатів завдяки міжнародній торгівлі, адже хозари контролювали основні торговельні шляхи, які зі Сходу й Візантії вели на землі балтів, фінів та слов'ян. У містах бурхливо розвивалося ремісництво, а в провінціях - землеробсько-скотарське господарство.

За віруваннями населення Хозарії не було однорідним: поряд із язичниками в містах мешкали християни, мусульмани та іудеї.

Перші київські князі також мушили сплачувати хозарам данину. Саме бажання позбутися залежності й підштовхнуло їх до війни з Хозарським каганатом. Перемігши у 965 р., русичі перестали бути хозарськими данниками, проте спустілий степ відкрив шлях на Русь ордам печенігів.

1. З іменем якого руського князя пов'язаний сюжет картини А. М. Булдакова «Розгром Хозарії»?
2. Які наслідки для Русі мали події, відображені на картині?

↑ Крим у складі Візантії

Печеніги, торки, половці не мали організованого державного утворення та не були етнічно або релігійно одноманітними. Вони не претендували на території осілого населення лісостепу. Проте їх господарське життя не могло розвиватися без необхідних товарів, які виробляли осілі народи, а також рабів. Для їх здобуття кочовики здійснювали набіги на сусідні держави (Русь-Україна, Угорщина, Візантія).

«Великий Кордон». Із давніх-давен територією сучасної України проходив «Великий Кордон» між лісостепом і степом, між осілим і кочовим, слов'янським і тюркським, православним та юдейським і мусульманським світами. Проте цей кордон не розділяв народи, а завжди був відкритим для контактів та взаємодії: торгівля, набіги, обмін дарами, військова служба, шлюби. Від загибелі Хозарського каганату й становлення Русі-України (середина X ст.) до 30-х рр. XI ст. там переважали печеніги, потім на короткий час — торки, а від 50-х рр. XI до першої третини XII ст. — половці.

Печеніги

Перша згадка про печенігів у руських літописах датується 915 р.

Упродовж X - першої третини XI ст. Русь воювала зі степовими сусідами, а печенізькі орди підходили до самого Києва. За свідченням літописів, 972 р. печеніги на чолі з ханом Курею в засідці біля Дніпрових порогів розбили загін Святослава. У цьому бою загинув київський князь.

Печеніги не застосовували ні щитів, ні списів, користуючись переважно луками. їхня легка кіннота перемагала завдяки ефекту раптовості - саме тому їх часто називали «летючими людьми». Звичними за середньовіччя методами відкритого зустрічного бою стрімку кінноту печенігів зупинити було неможливо. Тож наприкінці X ст. зародилася нова форма захисту - спорудження високих і довгих дерево-земляних стін-укріплень («Змієві вали»), які тяглися кількома смугами, відділяючи руське порубіжжя від Степу.

↑ Залишки «Змієвих валів». Сучасне фото

С
В
Я
Т
Ы
Н

Я
Р
О
С
Л
А
В

Половці

Словом «**половець**» у руських джерелах позначали тюркські племена кипчаків. Вийшовши у IX ст. з теренів сучасних Киргизстану й Казахстану, вони спершу витіснили печенігів із Приаралля, а згодом - і з Причорномор'я. Печеніги, відступаючи під тиском половців, попросили захисту київського князя. Тож після 1060 р. їм дозволили оселитися на прикордонні Київської та Переяславської земель. За це печенізька кіннота служила у війську київського князя.

За такою захисною лінією зі «своїх» кочовиків пролягало безмежне Половецьке поле (Дешт-і-Кипчак), що розпросторилося від Волги до Дунаю. Ця територія була розподілена між окремими родами. Кожен із них кочував у певних межах, облаштовуючи тут постійні укріплені зимовища.

До початку XIII ст. половці здійснили більш ніж сорок великих походів на Русь, під час яких руські землі зазнавали нещадних розорень і людських втрат. Половці щоразу забирали з собою чимало полонених.

Проте торгові контакти з сусідами-половцями, а особливо - регулярні династичні шлюби, якими скріплювалися мирні угоди між князями й ханами, призводили до поступового пом'якшення гостроти протистояння. Не дивно, що внаслідок такого інтенсивного родичання вже з XII ст. половецькі хани на запрошення своїх руських двоюрідних братів, свояків і родичів брали активну участь у князівських усобицях, дедалі ближче переймаючись внутрішніми проблемами Русі.

Полоveckий хан
со своїми воинами
(конец XII —
начало XIII в.)

Вірування половців

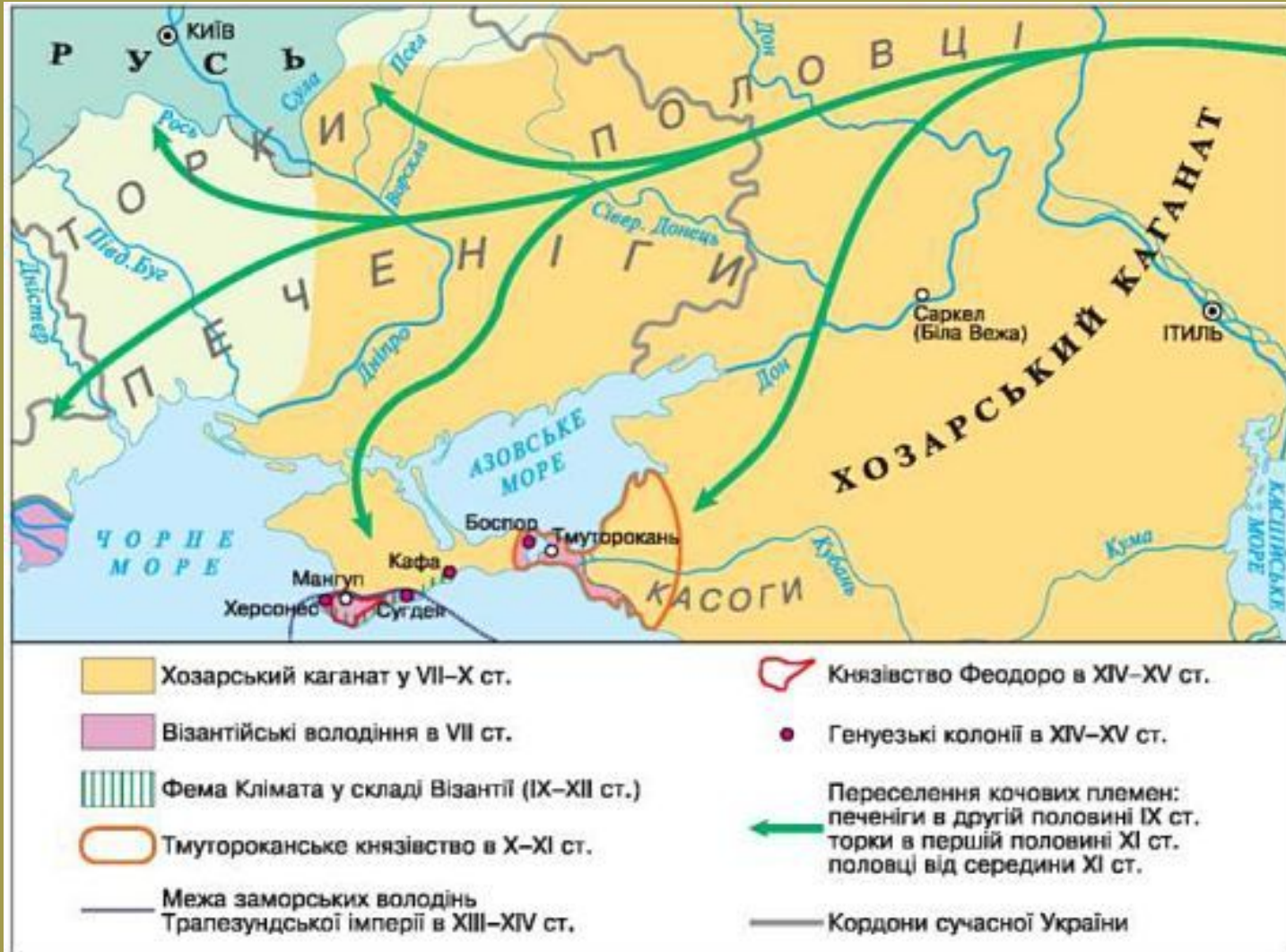
Половецькі баби - намогильні кам'яні статуї половців,

пам'ятки мистецтва IX-XIII ст. Для них кипчаки вибирали місця на найвищих ділянках степу або курганних могильниках давніших часів. У центрі святилища, які іноді обгороджувалися камінням, ставили одну і більше чоловічих або жіночих статуй, повернутих обличчям на схід. Святилища з бовванами були місцем здійснення поминального культу предків, не пов'язаного безпосередньо з похованнями.

↑ Половецькі баби.
Сучасне фото

Крим у складі Візантії

1. Відшукайте на карті території, які входили до складу Тмутароканського князівства. Пригадайте, який із відомих вам великих київських князів правив у ньому.
2. Знайдіть на карті Херсонес. Яку руську назву мало місто? З якими подіями й історичними діячами Русі-України пов'язане це місто?

З кінця VI ст. володіння Візантії в Криму включали територію Боспорсько-го царства, Херсонеса та його околиць.

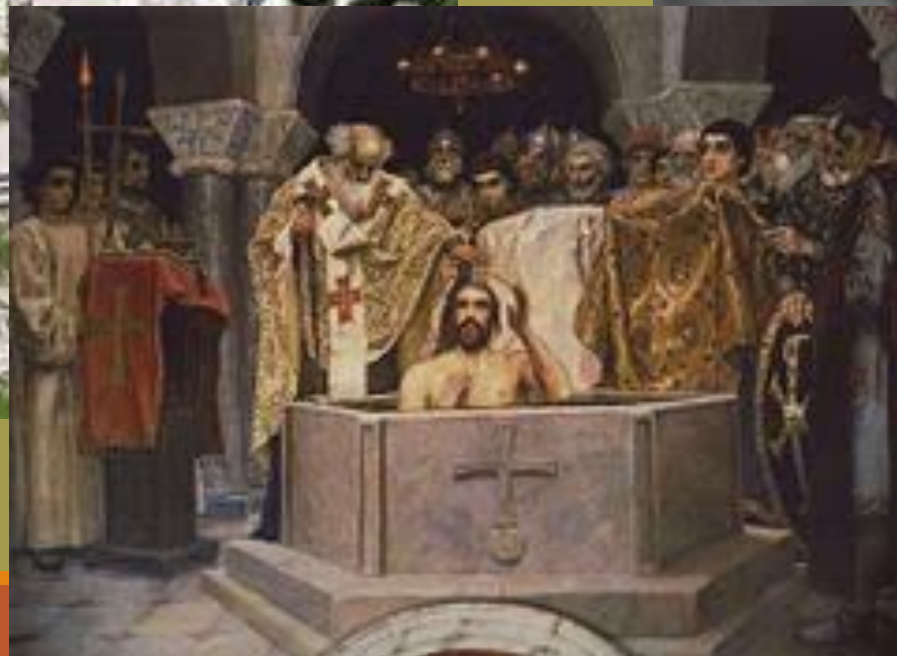
Боспорське царство сплачувало Візантії морський податок, який передбачав постачання кораблів, а також морського спорядження.

З кінця VII ст. на території Північного Причорномор'я поширив владу Хозарський каганат. У Боспорі інтереси кагана представляв спеціальний посадовець - тудун. Проте Візантія не втрачала влади над регіоном. Для воєнних потреб - виготовлення «грецького вогню» - візантійці почали розробляти нафтові родовища на Таманському півострові. Боспор став основним портом для вивозу цієї мінеральної сировини.

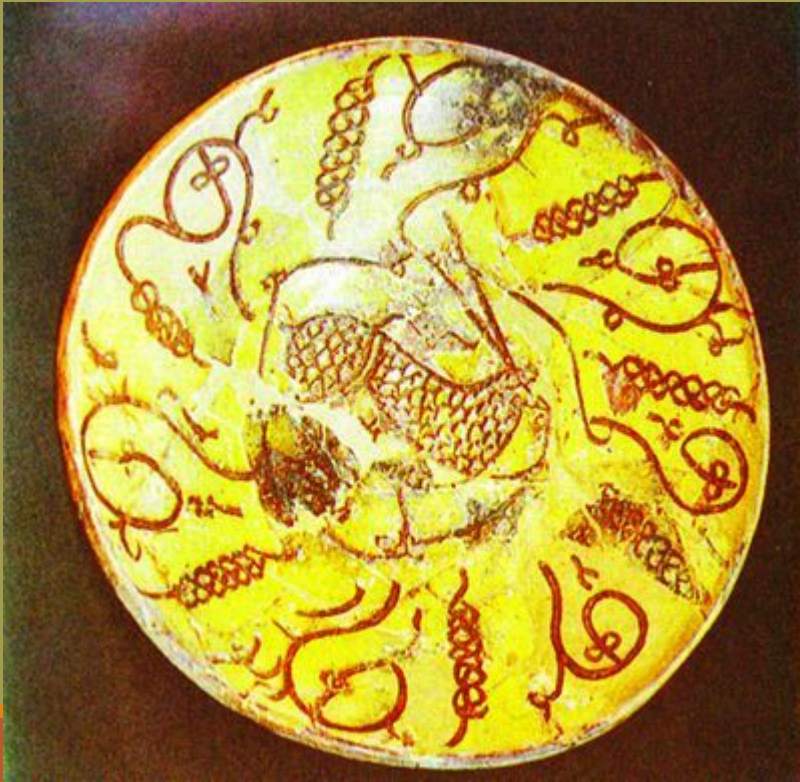

↑ Крим у складі Візантії

Херсонес із IV ст. безпосередньо перебував у складі Візантійської імперії. Місто виконувало функції пункту спостереження за степами Північного Причорномор'я. Тому херсонесити отримували від Константинополя політичну й економічну підтримку. Імперія утримувала й тисячний військовий гарнізон із місцевих жителів.

Візантія зберігала суверенітет над цими територіями, проте Хозарський каганат збирав частину мит і податків на свою користь. У 833-834 рр. відбулася організація феми - візантійської військово-адміністративної округи на півдні Криму, що дістала назву **«феми Клімата»**. Ця подія відбувалася водночас із воєнною співпрацею з хозарами - під проводом візантійського експерта будували фортецю **Саркел** на Дону. На сході до візантійських володінь у XI ст. увійшов **порт Судак**. Ця округа проіснувала до завоювання Константинополя хрестоносцями у 1204 р. Потім перейшла під владу **Трапезундської імперії**.

Дякую за увагу!